

Семко Вадим Леонідович
Баєва Юлія Євгенівна

Румунський націоналізм в історичному контексті: коріння, історія, перспективи

УДК 327(498:477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-3.15>

Семко Вадим Леонідович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук і права
Київського національного університету
будівництва і архітектури
просп. Повітрофлотський, 31,
Київ, Україна

Баєва Юлія Євгенівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук і права
Київського національного університету
будівництва і архітектури
просп. Повітрофлотський, 31,
Київ, Україна

Стаття присвячена історико-політичному аналізу феномену румунського націоналізму і його явному та опосередкованому впливу на сучасні міжнародні процеси і, зокрема, українсько-румунські відносини. Сформульовані фактори, що визначають актуальність румунського націоналізму у сучасних політичних реаліях. Досліджуються історичні коріння румунського націоналізму, особливості його розвитку на тлі історичних процесів XIX – XXI століть. Виявлені ключові риси румунського націоналізму, які зумовлюють його унікальність та значний політичний потенціал. На прикладі еволюції румунського націоналізму XIX-XX ст. проілюстровано процес трансформації релігійних, етнічних та ідеологічних гасел в утилітарний зовнішньо- та внутрішньополітичний курс під впливом об'єктивних геополітичних чинників. Предметом дослідження статті є ключова риса румунського націоналізму, що виокремлює його серед інших прикладів націоналізму в країнах Європи: надзвичайно короткий термін формування нації з розрізнених, хоча і етнокультурно близьких етнічних груп, які, до того ж значною мірою поживали на територіях інших держав у щільному поліетнічному оточенні. Форсований процес формування політичних та інтелектуальних еліт зумовив іншу характерну рису румунського радикального націоналізму – тісний союз інтелектуалів та радикальних політичних кіл. При цьому фактична відсутність будь-якої опозиції була зумовлена не тоталітарними заходами її придушення, а широкою підтримкою радикально-шовіністичного курсу у суспільстві. У історичній динаміці показана майже безперервна історична наступність великорумунської політичної традиції, за якої навіть комуністичний режим заснований на над етнічній, класовій ідеології неминуче повернувся до диктатури монархічно-диктаторського зразка. Проаналізовані ключові моменти впливу націоналістичної ідеології «Великої Румунії» на сучасні українсько-румунські етнополітичні відносини. Показані методи «м'якої сили» які використовуються румунською стороною задля політизації румунської меншини в Україні. Доведений цілеспрямований курс Румунії на: 1) ігнорування етнокультурних потреб української меншини в Румунії; 2) намагання адміністративними заходами штучно розпорошити українську меншину за субетнічними ознаками; 3) прагнення зарахувати до етнічних румун на території України представників інших етнічних груп (молдаван та гагаузів). Доведена життєздатність доктрини «Великої Румунії», її успішна адаптація до сучасних політичних реалій. Проаналізовані перспективи подальшого впливу румунського націоналізму на міжнародні процеси.

Ключові слова: Румунія, Україна, Європа, радикалізм, націоналізм, румуні, українці, ідеологія, доктрина, території, геополітика, політичні процеси.

Вступ. Актуальність досліджень румунського націоналізму на сучасному етапі зумовлена низкою факторів. Попри традиційний (природний) для Румунії статус держави-лімітрофа, ця країна протягом своєї історії прагнула – подекуди достатньо успішно – відігравати активну геополітичну роль не лише на Балканському півострові, а й у загальноєвропейських процесах. Цьому сприяли наступні фактори:

1. Вдале геополітичне розташування на перетині інтересів великих європейських держав.
2. Давня, а головне, безперервна традиція великодержавних амбіцій та прагнень.
3. Специфічна етнополітична картина балканського регіону в якій державні кордони не співпадають з ареалами розселення етносів серед яких, до того ж поширена подвійна та ситуативна етнічна ідентичність.
4. Достатньо високий рівень комплексної розробки концепції «Великої Румунії» з історичним, юридичним та культурним обґрунтуванням територіальних претензій, власного етнополітичного

бачення ареалу розселення румунського етносу та його особливого місця в історії.

4. Історичний досвід реалізації власного етногеополітичного проекту, який, хоча і потерпів поразку та був засуджений, проте став цілком власним і оригінальним з ідеологічної точки зору.

Мета та завдання. Очевидно, що така потужна і тривала історична спадщина не може не впливати на сучасні внутрішньополітичні процеси в Румунії та на її відносини з іншими державами. Мета статті полягає у дослідженні ступеню впливу ідеології румунського націоналізму на сучасні українсько-румунські відносини та аналізі перспектив радикально-націоналістичного вектора зовнішньої політики Румунії.

Методи дослідження. Дослідження здійснюється на основі поєднання описового методу з аналізом, поясненням, узагальненням та формулюванням висновків на означеній методологічній базі.

Виклад основного матеріалу. Проект об'єднання Дунайських князівств Молдавії і Валахії в єдину державу висувався ще

у XVIII ст., за підтримки Російської імперії та російського православ'я. При цьому Росія була зацікавлена в посиленні впливу російської православної церкви на противагу впливу Константинопольського патріархату і греко-католиків, які спиралися на католицьку Австрію. Втім, після утворення незалежної Румунії православний контекст відійшов у бік, і його замінив етнічний контекст, заснований на цілком утилітарному геополітичному базисі. Створенню незалежної румунської держави тривалий час перешкоджали інтереси провідних європейських держав та незрілість політичних еліт Дунайських князівств.

Підвалини майбутньої ідеології румунізму формувались у сусідній Валахії, яка, разом з Трансільванією, входила до складу Угорщини та Австро-Угорської імперії, і в якій корінне волоське населення – переважно селяни – перебувало під етнічним та соціальним гнітом. Під впливом трансільванських просвітників молода волоська буржуазія висунула гасло національного звільнення. Трансільванська буржуазія, усвідомлюючи переваги широкого внутрішнього ринку Австро-Угорщини не прагнула до політичної єдності з економічно відсталими Дунайськими князівствами, але румунізм, що вже проник у Валахію породив ідею об'єднання усіх східно-романських народів, як невід'ємну запоруку прогресу. Відправною точкою становлення румунської державності стала європейська революція 1848–1849 рр. Отримав незалежність Румунія відразу усвідомила вигоди свого геополітичного положення – вона заперечувала Балканський півострів для Росії відділяючи її від Болгарії – союзника Росії та головного конкурента Румунії. Саме фактор виключного геополітичного розташування, на нашу думку є визначаючим для усієї суперечливої та подекуди драматичної історії Румунії, і залишається таким і по сьогодні.

Російсько-турецька війна 1877–1878 рр. і Сан-Стефанській мирний договір за яким Росія повертала собі південну Бессарабію втрачену за результатами Кримської війни дали привід політичним колам Румунії зробити антиросійську складову разом з територіальними претензіями на усю Бессарабію вагомим компонентом румунської ідеології. На відміну від інших слов'янських країн, в Румунії ніколи не існувало проросійського політичного руху. Румунські політичні еліти традиційно орієнтувалися на західноєвропейські країни та Троїстий союз, вбачаючи Румунію форпостом західної цивілізації на південному сході Європи. Ідея створення «Великої Румунії» шляхом приєднання територій Південної Добруджі від Болгарії, Трансільванії і Буковини від Австро-Угорщини і Бессарабії від Росії стала головною метою зовнішньої політики Румунії на початку XX ст., і обґрунтовувала майбутню територіальну експансію.

Від набуття державності до закінчення Першої світової війни зовнішня політика Румунії поля-

гала у гнучкому маневруванні між державами Антанти та Троїстого союзу. За підсумками Другої балканської та Першої світової війни, в наслідок приєднань і анексії закріплених версальською системою мирних договорів, територія Румунії збільшилась більш ніж вдвічі: з 139 до 295 тис. кв. км, що становило абсолютний історичний максимум. У 1914 р. населення Румунії складало 7 млн. 770 тис. осіб, а у 1919 р. осягло 16 млн. 250 тис. осіб, третина з яких не були етнічними румунами. Серед інших територій до складу Румунії увійшла не лише Бессарабія, а й Північна Буковина населена переважно українцями. Сен-Жерменський, Трианоський та Севрський мирні договори містили в собі розділи, що передбачали захист національних меншин, але Румунія ці положення фактично ігнорувала. Численні етнічні меншини не мали можливості вести будь яке етнокультурне життя і були відверто позбавлені політичних, а подекуди і громадянських прав. Євреї були позбавлені громадянських прав, нерумунське населення Добруджі було позбавлено виборчих прав, а в Бессарабії протягом десятиліть діяв режим надзвичайного стану. Румунська делегація в Парижі заперечувала будь які питання щодо захисту національних меншин в Румунії, мотивуючи це тим, що національного питання в ній нібито не існує.

Концепція «Великої Румунії» реалізована у межах Версальської системи призвела до значного розширення території Румунії, не співвідносним з обсягом її участі у Першій світовій війні, стала великим успіхом румунської дипломатії. Але це стало можливим лише на широкому тлі кризових процесів у Європі наприкінці та після Першої світової війни: розпад старих імперій, більшовицька революція в Росії та спекуляції з боку румунського керівництва на більшовицькій загрозі, революційні та націоналістичні рухи у низці європейських країн на тлі загальної політичної нестабільності та кризових явищ в економіці повоєнної Європи. Разом з тим до складу «Великої Румунії» ввійшли території населені переважно русинами, українцями, угорцями, молдаванами, болгарями та сербами, що створило нові і поглибило старі проблеми, заклавши передумови конфліктів з сусідніми державами – Угорщиною, Болгарією, Радянською Росією, і забезпечивши Румунію ворожим оточенням на десятиліття вперед. Усім численним радикально-націоналістичним організаціям Румунії того часу була притаманна гранична ступень ксенофобії. Так у програмі «Румунської національної фасції», яка була утворена у березні 1922 р. усі національні меншини пропонувалося обкладати податком, і поділяти на дві категорії – ті, кому дозволено жити в Румунії і небажані національні меншини [3, С. 23]

Значне прирощення території Румунії на тлі тяжких або катастрофічних наслідків першої

світової війни для решти європейських країн створило образ «Румунії – стража європейської цивілізації», який міцно заскрипівся у свідомості румунських еліт – у тому числі творчої та наукової, та успішно поширився в суспільній думці. Величезні територіальні надбання отримані порівняно невеликими зусиллями розбухували уяву румунських політиків і суспільних діячів. У цій шовіністичній атмосфері фактично проголошувались державним курсом плани побудови «Великої Румунії» – територіальної експансії на схід, яка передбачала захоплення Бессарабії, Північної Буковини, Трансїстрії (Задністров'я) разом з Одесою, території радянської України до ріки Буг, а в перспективі, земель до Дніпра і Дона. Ці плани проголошувались «відновленням історичної справедливості» і були повністю відірвані від політичної реальності. Втім, вперше вимоги східної експансії Румунії у подібних масштабах були висунуті ще у ході Першої світової війни.

Ідеологічними передумовами великодержавного «румунізму» у міжвоєнний період та у ході Другої світової війни стали три тісно пов'язані між собою складові.

1. Реформована та послаблена румунське православна церква, яка була практично вбудована в румунську державу; патріарх був міністром, а іноді і прем'єр-міністром держави. Серед церковного керівництва почали превалювати зовнішньополітичні прагнення. Центр ваги церковного життя змістився з внутрішнього, духовного світу людей до зовнішніх політичних цілей.

2. В румунському інтелектуальному прошарку суспільства сформувались непримиренні анти-молдаванські і особливо антислов'янські настрої. Практикувалось жорстке асиміляційне ставлення до бессарабських молдаван, що опинились у складі Румунії після Першої світової війни, і відверто грубі форми ставлення румун до оточуючих слов'янських народів.

3. Основою широкої ідеології «румунізму» як політичного месіанізму став ідейний консенсус румунських інтелектуалів та політиків, які одно-стайно погоджувались у тому, що Румунія повинна стати великою регіональною державою – носієм європейських ідеалів серед ворожого оточення слов'янського світу.

Ідейний консенсус інтелектуалів та політиків став, на нашу думку, характерною рисою політичного життя Румунії у ХІХ-ХХ ст. (хоча подібний стан речей спостерігався у Польщі та кайзерівській Німеччині). Як доводить історична практика авторитарні та тоталітарні режими завжди мають ліберальну опозицію як раз у вигляді певної частини інтелектуальних, мистецьких та релігійних еліт. Така опозиція може бути прихованою або відносно відкритою. Іноді її представники вимушені емігрувати до демократичних країн та утво-

рювати там політичну еміграцію. Такий стан речей є природним, оскільки ідейне поле інтелектуальних та мистецьких еліт в якому вони зароджуються та існують, це європейський гуманізм як втілення спадщини епохи Відродження та Просвітництва. Ідейний базис релігійних еліт, це взагалі принципи, настанови та цінності, що апелюють до трансцендентного та позачасового. Натомість авторитарно-тоталітарні режими ХХ ст. були спробою втілення певних проектів – синтетичних та вельми короткочасних у історичній перспективі. До того ж ці режими у своїй політиці, передусім внутрішній, робили ставку на радикальні або ж екстремістські методи та були непримиренні до будь якої опозиції. Ідейний консенсус румунських політичних та інтелектуальних еліт пояснювався прагненням Румунії посісти гідне місце не лише на політичній мапі Європи а й у європейському духовному та інтелектуальному просторі. Проте в умовах, коли геополітична та духовно-інтелектуальна ієрархія в Європі вже сформувалися державам-лімітрофам відводилась роль виконавців політичних ініціатив провідних європейських держав та реципієнтів їх інтелектуально-духовного та науково-технологічного потенціалу. Таким чином, творчі та духовно-інтелектуальні еліти Румунії підтримували шовіністичне, радикально-непримиренне ставлення до нерумунського населення та експансіоністський зовнішньополітичний курс, оскільки вбачали у цьому шлях до свого самоствердження. Політичні ж кола Румунії отримували у цьому симбіозі культурно-ідеологічну підтримку та «наукове» обґрунтування своїх експансіоністських прагнень.

Інша характерна риса румунського націоналізму полягала у тому, що становлення фашистських режимів та авторитарних диктатур у європейських країнах міжвоєнної доби відбувалось на тлі реваншистських настроїв після поразки у війні та процесів будівництва націй на уламках колишніх імперій та монархій. Румунія ж після Першої світової війни була охоплена почуттям власної могутності в наслідок успішної територіальної експансії та реалізації «попередньої програми» возз'єднання нації. Завдяки цьому державна політика швидко переросла в радикальний націоналізм з класичними рисами фашистської ідеології.

Основою ідеології румунізму стало положення про спільне походження мови та історії східно-романських етносів: молдаван, валахів (мунтян), аромунів (куцо-влахів), мегленітів, історіотів, далматинців – їх усіх вважали румунами і прагнули привести до спільного знаменника. Румуни, у свою чергу проголошувались прямими нащадками римлян, найдревнішими мешканцями південно-східної Європи, оплотом європейської цивілізації, що перевершують оточуючих їх слов'ян (росіян, українців, болгар, поляків) і угорців. Утім, великодержавний вектор розвитку Румунії був закладений

вже на стадії створення румунської держави: сама назва держави «Румунія» (Romania) не має історичних або етнографічних корінь, проте підкреслює спадкоємність з Римською імперією, а румунська мова була проголошена похідною від латинської мови [5, С. 122.] Ідеологами румунізму і концепції «Великої Румунії» були: професор теології Н. Крайник, професор Н. Іонеску, професор бухарестського університету К. Радулеску-Мотору, історики М. Йорга, О. Ксенопол, І. Нестор, К. Джуреску та ін.

Наступна особливість міжвоєнного румунського націоналізму полягала у тому, що найбільш радикальні його представники і організації знаходились у позасистемній опозиції офіційній владі – як короля Кароля II так диктатурі маршала Антонеску. Вони були представлені такими організаціями, як «Легіон Архангела Михайла» та «Залізна гвардія» на чолі з К. Кодряну та їх ідеологами Є. Чораном та М. Еліада, які знаходились в ідеологічному річищі німецької націонал-соціалістичної ідеології. Вказані організації являли собою фактично воєнізовані релігійні секти. Їх радикальний румунізм являв собою еклектичну суміш поглядів героїв «Бісів» Достоєвського, соціального пафосу більшовиків, очікувань «нової людини» Ніцше, есхатологічних очікувань кінця світу, расового націоналізму нацистського толку, елементів язичництва, культу смерті, антисемітизму та ксенофобії, закликів до невимовної дії. Зібрання легіонерів та членів «Залізної гвардії» супроводжувались містичними ритуалами і колективним трансом, а сам К. Кодряну знаходився у тому стані, який мовою православної аскетичності визначається як «духовне потьмарення»; він чув голоси, розмовляв з Архангелом Михайлом, був глибоко містично налаштований і вірив у те, що стане спокутуючою жертвою заради відродження Румунії. «Політична практика» румунських ультра-радикальних націоналістів полягала у залякуванні, актах терору, вбивствах своїх політичних опонентів та тих, кого вони вважали зрадниками – зокрема державних чиновників, які намагались заборонити діяльність «Залізної гвардії». Ультрарадикальні румунські націоналісти були настільки не керованими, що особисто Гітлер визнав провальними спроби налагодити з ними відносини, і в решті решт нацистське керівництво зробило ставку на маршала Антонеску, як союзника Німеччини у Другій світовій війні. «Легіон Михайла Архангела» та «Залізна гвардія» звинувачували монархічний режим Кароля II у корупції, занадто поміркованій зовнішній політиці та зраді інтересів Румунії. Сам Кодряну, будучи депутатом парламенту вступив у відкритий конфлікт з королем Каролем II, що закінчилось засудженням та вбивством Кодряну ніби то «при спробі втечі». У вересні 1940 року маршал Антонеску здійснив державний переворот за підтримки «Залізної гвардії» а її нового лідера

Х. Сіму призначив головою уряду. Проте відразу після цього між Антонеску та Сімою виникли принципові розбіжності, що переросли у відкритий конфлікт, і «Залізна гвардія» остаточно вийшла з під контролю почав проводити політику терору проти усіх, кого вважала своїми противниками, а саму Румунію оголосили «націонал-легіонарською державою» [2, С. 85.] Антонеску заборонив «Залізну гвардію» і 23 лютого 1940 р. остаточно подавив заколот силами румунської армії та за допомогою німецьких військ. Члени «Залізної гвардії» втекли за кордон, або були ув'язнені. На початку Другої світової війни Румунія знов опинилася у стані хиткого балансування між державами «вісі» та західними союзниками – майбутньою антигітлерівською коаліцією. Після низки непопулярних рішень – передачі Бессарабії і Північної Буковини СРСР, територіальних поступок Болгарії та Угорщині в країні різко активізувались політичні сили, що виступали за союз з Третім рейхом. Таким чином, Румунія вступила у війну на боці германо-італійського блоку. Своєрідний підсумок усьому попередньому періоду історії Румунії підвів Октавіан Гога – ультраправий культурний та політичний діяч Румунії міжвоєнного часу. Вважаючи румунський політичний клас до мозку кісток корумпованою і некомпетентною напівфеодальною олігархією на чолі з королем-іноземцем, власне Румунію він характеризував як країна негідників, країна неповнолітніх, що ганебно провалились на іспиті на атестат зрілості перед Європою. На його думку, країна з керівниками – звичайними грабіжниками з великої дороги повинна була опинитись на краю прірви.

Румунія вийшла з орбіти фашистської Німеччини і приєдналася до антигітлерівської коаліції 23 серпня 1944 р., коли на аудієнції у короля Міхая було заарештовано військового диктатора Румунії Йона Антонеску внаслідок дій Національно-демократичного блоку Румунії, який складався з Націонал-ліберальної партії, Націонал-селянської партії, Соціал-демократичної партії і Комуністичної партії при активній участі королівського двору. Після цього акту комуністична партія з'явилася на політичній сцені повоєнної Румунії.

Румунська комуністична партія була створена радикальним крилом Румунської соціалістичної партії на її Генеральному конгресі в Бухаресті 8-12 травня 1921 р. Відтоді вона перебувала на периферії політичного життя Румунії в наслідок негативного ставлення до неї в румунському суспільстві. Несприйняття комуністичної партії в Румунії було зумовлено тим, що румунська компартія ототожнювалася з Комінтерном та срср, який не визнав входження в 1918 р. Бессарабії до складу Румунії та наклав арешт на румунську казну, яку було передано на зберігання до Москви, коли в грудні 1916 р. Бухарест був зайнятий

військами центральних держав. В наслідок цих факторів РКП сприймалась як антидержавна організація, «п'ята колона» срср і очікувано була заборонена румунським урядом 11 квітня 1924 р. Таке ставлення до РКП мало під собою об'єктивні підстави, оскільки три її з'їзди відбувались за кордоном (1924 р. у Відні, 1928 р. у Харкові і 1931 р. у Москві), а Генеральними секретарями румунської компартії з кінця літа 1924 р. аж до весни 1944 р. були неетнічні румуни [1, С. 88.] Заборона тривала двадцять років і повністю паралізувала діяльність партії, утім на перебіг політичних процесів у Румунії, це ні як не вплинуло, оскільки чисельність РКП коливалась у межах від 300 членів у 1927 р., до трохи більше 1600 осіб у 1925 та 1937 рр. [1, с. 87] Румунська компартія в ті роки являла собою скоріше невелику маргінальну групу, ніж політичну організацію парламентського типу, а її «героїчна діяльність» у 1920-1930-х рр., про яку багато писали в комуністичній Румунії, була не більш як міфом офіційної пропаганди. Проте, відразу після 23 серпня 1944 р. король Міхай був вимушений під тиском срср призначити на ключові пости в румунському уряді представників компартії. І хоча румунська комуністична партія мала найслабші позиції серед усіх країн Центральної Європи, однак завдяки присутності радянських військ, тиску сталінського керівництва, а також амбіцій керівників румунської компартії та сприйняття популістських гасел комуністів певною частиною румунського суспільства чисельність РКП досягнула у 1947 р. близько 800 000 осіб.

Період 23 серпня 1944 р. – 30 грудня 1947 р. румунські історики визначають як «перехідний період до комуністичного тоталітаризму» [1, С. 89.]

Після секретної місії заступника наркома закордонних справ срср Андрія Вишинського в лютому 1945 р. до Бухареста король Міхай був змушений 6 березня 1945 р. поставити на чолі уряду доктора Петру Гроза, який, хоча і був відомим політичним діячем міжвоєнного часу і не членом РКП, однак був повністю підконтрольний комуністичному керівництву.

Відтоді розпочалась відкрита радянська Румунії, яка супроводжувалась обмеженням свободи преси, «очищенням» державного апарату від «буржуазних елементів», організацією таборів і тюрем для політичних в'язнів і т. д. Почалися перші процеси «народного трибуналу» – передусім над Йоном Антонеску (розстріляний у Жілава 1 червня 1946 р.), а потім – над лідерами історичних партій, Вибори 19 листопада 1946 р., як виявилось після 1989 р., було сфальсифіковано комуністами на свою користь (ім приписали 70 % голосів і 349 місць з 414 у Зборах) [1, С. 90.] Поступово король Міхай («король-комсомолец») залишився останньою перешкодою на шляху повної радянської Румунії як символ давнього, хоча б відносно демократич-

ного порядку, тому його і змусили 30 грудня 1947 р. зректися престолу, погрожуючи в іншому випадку громадянською війною. У той же день Румунію було проголошено народною республікою, з грібими порушеннями навіть формальної законності.

Період 1948-1962 рр. у румунській літературі отримав назву «obsedantul deceniului» («темне десятиліття»), коли румунська комуністична влада повністю переймала класичний радянський сталінізм з усіма його похідними: індустріалізація будь-якою ціною; колективізація сільського господарства; марксизм-ленінізм у його сталінському тлумаченні як єдино визнана ідеологія; утвердження «керівної і спрямовуючої» ролі компартії; масові репресії, процеси над «ворогами народу»; суцільне обмеження діяльності православної церкви та повна заборона греко-католицької; заборона викладання релігії в школах і вишах; депортації населення (зокрема, румунів, сербів, німців – усього понад 40 тисяч осіб – на початку 1950-х рр. із західного Банату в кліматично несприятливий і слабо населений Береганський степ між Бухарестом і Чорним морем); створення концентраційних «трудох таборів» і в'язниць для політв'язнів.

У другій половині 1940-початку 1960-х рр. Румунія була піддана надзвичайно сильній ідеологічній радянській з боку СРСР. У 1948 р. СРСР анексував Зміїний острів. Російська мова стала обов'язковою у школах, як і марксизм-ленінізм у сталінській інтерпретації. Цілком природно, що у сфері етнополітики комуністична влада Румунії також наслідувала радянський підхід, намагаючись, наскільки це можливо, підмінити етнічну ідентичність класовою. Таким чином Румунія наслідувала радянський досвід побудови «нового суспільства» на базисі нової, надетнічної ідеології. При цьому намітився курс на відмежування від «великорумунської» історичної спадщини, яка була до того ж скомпрометована участю Румунії у війні на боці фашистської Німеччини. Зокрема, було видозмінено орфографію румунської мови з метою «приховати» її романське походження, саме слово *România* (від *Roma*) стали писати в 1953-1965 рр. як *Romînia*; в гуманітарній сфері набула широкого поширення концепція Михаїла Роллера, яка доводила «напівслов'янський характер румунської мови» і т. п. Румунське керівництво начолі з Г. Георгіу-Деж не сприйняло критику культу особи Сталіна М.С. Хрущовим на XX з'їзді КПРС в лютому 1956 р. і розпочало політику поступового дистанціювання від срср етапами якого були: виведення радянських військ з Румунії (червень 1958 р.); відмова від радянського плану щодо перетворення Румунії в сільськогосподарський придаток Ради Економічної Взаємодопомоги у серпні 1961 р. (відомий як «план Валева»); проголошення нейтралітету під час Карибської кризи і радянсько-китайського конфлікту; вилучення російської мови

з числа обов'язкових дисциплін у 1963 р.; і, найголовніше, рішучий крок на шляху відособлення Румунії від радянського впливу і здобуття «особливого» («югославського») статусу у соціалістичному таборі був зроблений 23 квітня 1964 р., коли у центральній газеті Румунської Робочої партії (назва комуністичної партії Румунії з лютого 1948 р. по липень 1965 р.) «Scînteia» («Іскра») була опублікована «Декларація щодо позиції Румунської робітничої партії з питань світового комуністичного і робітничого руху», відома як «Квітнева декларація», у якій наголошувалося на принципі самостійності компартій і принципі невтручання у внутрішні справи, що, по суті, зводило нанівець вплив срср і КПРС у Румунії. Г. Георгіу-Деж особисто посприяв публікації праці Карла Маркса «Нотатки про румунів», в якій жорстоко критикувалася царська росія за анексування Бессарабії у 1812 р. У грудні 1964 р. з Румунії було повністю виведено всіх радянських військових радників. Однак спершу політика автономізму і незалежності щодо срср поєднувалася з посиленням внутрішнього терору в країні, який почав слабнути лише з 1962 р., що ознаменував початок нового етапу в історії румунського комунізму: 1962-1974 – «відлига» («dezghețul»), етап «соціалізму з людським обличчям», незалежного від Москви.

Доки на чолі уряду перебував Йон Георге Маурер, а Чаушеску боровся за зміцнення своїх сил, комуністичний режим зазнав помітної лібералізації, під час якої відбулися: звільнення всіх політичних в'язнів; ліквідація цензури (пізніше вона знову з'явилася у видавництвах, пресі, радіо, телебаченні); створення спільних товариств з іноземним капіталом; широке ознайомлення із західною культурою при одночасному підсиленні значення національних і традиційних цінностей. У зовнішній політиці Румунія у 1968 р. не брала участі в окупації Чехословаччини військами Варшавського договору, а Н. Чаушеску 21 серпня 1968 р. на мітингу гостро засудив цей акт, що надало КНР справді широку народну підтримку, а чимало опозиційно налаштованих інтелектуалів навіть вступили в її ряди. Румунія першою з країн «соціалістичної співдружності» установа дипломатичні відносини з ФРН (1967), зберігши їх з Ізраїлем після «шестиденної війни» у червні 1967 р., у серпні 1969 р. до Бухареста здійснив офіційний візит Президент США Р. Ніксон (Румунія стала першою соціалістичною державою, яку відвідав американський президент), а румунський керівник відвідав США у жовтні 1970 р.; з 1972 р. Румунія стала тісно співробітничати з МВФ та Міжнародним банком реконструкції і розвитку, тому західні фінансові структури охоче надавали Румунії позики, створювали для неї режим найбільшого сприяння в торгівлі.

Однак 6 липня 1971 р., повернувшись після тривалого візиту до КНР і КНДР, де ознайомився

з «азійським варіантом перемигшого соціалізму», Н. Чаушеску виступив з 17 пропозиціями щодо «поліпшення політико-ідеологічної роботи, марксистсько-ленінської освіти членів партії, усіх трудящих», що отримали згодом назву «липневі тези», які й привели до т. зв. «культурної мініреволюції» з проголошенням «будівництва всебічно розвинутого соціалістичного суспільства своїм шляхом на основі принципів незалежності й суверенітету» і з поверненням до домінуючої ролі компартії й особисто «улюбленого керівника» та його першої леді – Єлени Чаушеску, культ особи яких поступово досяг небаченого розмаху, зрівнявшись з культом осіб Мао Цзедун та Кім Ір Сена. «Епоха Ніколає Чаушеску» остаточно викристалізовується 28 березня 1974 р., коли Чаушеску «було обрано» на новостворену посаду Президента Румунії – інаугурація проходила зі скіпетром – символом королівської влади. Так постала «комуністична монархія Ніколає Чаушеску» й останній період панування комунізму в Румунії – 1974-1989 – як «національного комунізму», внаслідок чого країна поступово опинилася в повній руйнації.

Особливості правління «румунського комуністичного монарха» добре відомі: жорстока лінія на зміцнення особистої влади та влади свого клану, передусім впливу дружини і сина Ніку Чаушеску; відверте обдурювання народу; виплата фінансової заборгованості (близько 11 мільярдів доларів США) будь-якою ціною (її таки виплатили в квітні 1989 р.), що породило політику «затягування поясів» й зумовило економічний хаос; систематизація сіл; пригнічення національних меншин; заборона абортів, штучне продукування підвищення продуктивності; зведення телепрограм до двох годин на день і єдиного каналу (!), з яких година присвячувалася самому Н. Чаушеску, а друга – патріотичному фільму в дусі комуністичної ідеології; повний контроль і реєстрація друкарських машин; приниження діячів культури та ін. Безумовно, Н. Чаушеску не сприйняв політики «перебудови» й «гласності» М.С. Горбачова. Міжнародна ізоляція й консерватизм Н. Чаушеску привели до його несподіваного зближення у 1985-1989 рр. зі східнонімецьким лідером Еріхом Хонеккером, між якими в минулому були прохолодні відносини внаслідок політики Чаушеску на дистанціювання від Москви та вірності Хонеккера Радянському Союзу «брежнєвських часів». У румунській історіографії так схарактеризовано цей антиреформістський альянс двох лідерів: «Антирадянське Чаушеску не перетворив його в антисталініста. Навпаки, прорадянськість Хонеккера відразу зникла після появи Горбачова на міжнародній сцені. Два лідери, Чаушеску і Хонеккер, об'єдналися навколо абсолютної вірності марксистській догмі, яка для них стала не лише інструментом збереження особистої влади, але й щось на зразок релігії» [6, р. 354.]

Недарма на зустрічі керівників країн Варшавського договору в Бухаресті 7-8 липня 1989 р. Чаушеску реактивізував майже зовсім забутий концепт «класової боротьби», згадавши, що скільки існують антагоністичні класи, то стільки класова боротьба залишається фундаментальним законом розвитку суспільства. На тлі бурхливих змін, що відбувались в срср, інших країнах соціалістичного табору та у Китаю, з якого свого часу Н. Чаушеску вирішив брати приклад та глибокої економічної кризи в самій Румунії, це було агонією політично збанкрутілого режиму. У той же час, не дивлячись на комуністичну ідеологію, яка була єдино пануючою у Румунії другої половини ХХ ст. можна констатувати, що тоталітарний режим Н. Чаушеску був логічним продовженням монархічної влади та військової диктатури маршала Антонеску. Втім так саме, як радянська доба в історії Росії стала продовженням її імперської парадигми розвитку безвідносно до пануючої ідеології. І Румунія і СРСР мали історичний шанс піти шляхом ліберальної модернізації. Для Румунії таким шансом була «відлига» раннього Чаушеску, для срср – хрущовська «відлига» та невдала спроба економічних реформ Косигіна. І Румунія, і СРСР не змогли реалізувати ці історичні шанси по загальним, на наш погляд, причинам – неготовність суспільства та політичних і соціальних інститутів в наслідок форсованої, неорганічної модернізації яка втілювалась у реальність директивними методами обґрунтовувалась комуністичною ідеологією при ігноруванні об'єктивних умов і факторів суспільного розвитку.

Народне повстання в Румунії у грудні 1989 р. проти тоталітаризму добре відоме. Більш ніж тисяча загиблих у тих подіях потрібно додати до десятків тисяч жертв, що приніс комунізм у Румунію. «Цим жахливим фіналом комуністичної диктатури в Румунії країна була «оригінальною» і в її трагедії, як «оригінальним» був і комуністичний режим *à la roumaine*» [7, Р. 162.]

Падіння режиму Ніколає Чаушеску 22 грудня 1989 р. стало новим історичним етапом розвитку румунського народу на шляху розвитку демократії й соціально-економічного прогресу. Проте можна впевнено констатувати збереження потужної націоналістичної складової румунської політики та суспільної думки, яку не можна вважати проявом «історичної інерції» на шляху прогресу, що мала місце на початку 1990-х рр., як це недалекоглядно трактують деякі дослідники [2, С. 82]

Розуміючи неможливість реалізації, і, навіть відвертого проголошення ідеології панрумунізму офіційна влада Румунії на початку 2000-х років перетворила проблему захисту прав румунської національної меншини в національну ідею. Панрумунські ідеї знайшли своє відображення навіть в Стратегії національної безпеки Румунії. Зокрема в ній зазначалося, що Румунія «підтримувати

румунські громади за кордоном з метою збереження їхньої національної, культурної та духовної ідентичності, визначатиме потенціал їхньої підтримки для досягнення цілей румунської дипломатії», а також «постійно піклуватиметься покращенням юридичного статусу та умов існування румунських меншин в інших країнах згідно з вимогами міжнародних норм, щодо прав осіб, які належать до національних меншин, та взятих на себе зобов'язань по двосторонніх домовленостях і договорах» [4, с. 124–125] Румунська сторона почала широко практикувати надання румунського громадянства громадянам України за спрощеною процедурою, яка поширювалась на колишніх громадян Румунії та їх нащадків, які не зі своєї вини втратили румунське громадянство. Під таке визначення підпадають громадяни України, чії батьки проживали в Чернівецькій та Одеській областях в 1918–1940-х рр., коли вказані території перебували у складі Румунії. Подібна політика Бухареста відносно надання громадянства жителям згаданих областей України може мати непередбачувані наслідки. Окрім того подібна політика йде у розріз з українським законодавством, яке забороняє громадянам України мати подвійне громадянство.

Формально прагнучи до збереження специфіки і традицій румунів, що проживають за кордоном, румунська сторона прагнула до їх консолідації та отримання румунською національною меншиною культурної, адміністративної, а в перспективі і територіальної автономії. Реалізуючи ці завдання румунська сторона намагалася не поділяти румунську і молдавську національні меншини, що мешкають на території України і наполягала на визнанні єдності румунської і молдавської мов; наполягала на створенні автономної системи освіти румунською мовою, що передбачало надання навчальних та методичних матеріалів румунською мовою; фінансувала облаштування приміщень соціально-культурного призначення та функціонування румуномовних ЗМІ; здійснювала тиск з метою повернення нерухомості, що належала румунським громадським організаціям; забезпечувала кадрами з Румунії церкву в місцях компактного проживання румунів і молдаван в Україні [4, с. 125]

Водночас Румунія критикувала Україну в Парламентській Асамблеї Ради Європи за нібито порушення прав румунської меншини в Україні. Владні структури Румунії прагнули законодавчо оформити і закріпити представницький орган – «Вищу національну представницьку раду румунів», що поживають за кордоном. Румунська сторона намагалася досягти односторонніх переваг у забезпеченні прав румунської меншини в Україні. Офіційний Бухарест почав добиватися відкриття в Чернівцях румунського консульства, так званого багатокультурного, а, фактично румунського університету, збільшення чисельності румуномовних середніх

навчальних закладів тощо. При цьому румунська сторона відмовлялась дотримуватись принципу паритетності у забезпеченні культурно-освітніх прав української меншини в Румунії, мотивуючи це відсутністю бажання вивчати українську мову у самих українців – громадян Румунії, в законодавчому порядку намагалася «розмити» українську національну меншину в Румунії, штучно зменшити її чисельність, занизити рівень її потреб. Через внесення змін у закон про вибори українська національна меншина в Румунії була штучно поділена за субетнічними ознаками на гуцулів та русинів.

Висновки. Узагальнюючи дослідження можна впевнено констатувати – румунський націоналізм є довготривалим фактором, який значною мірою буде визначати зовнішньополітичний курс Румунії у майбутньому. Це зумовлено наступними причинами: 1) «панрумунізм», це ідеологія і доктрина з глибокими історичними коріннями і досвідом, яка супроводжувала Румунію практично від часів її виникнення, виступила одним з факторів виникнення румунської держави і впливала на покоління румун формуючи політичну культуру та історичну свідомість румунського суспільства; 2) «панрумунізм», як будь яка радикальна ідеологія, є зручним інструментом оперативного досягнення цілей консолідації суспільства, обґрунтування поточних проблем, формулювання завдань і напрямків їх реалізації; 3) фактори, що свого часу сприяли становленню ідеології «панрумунізму» залишаються актуальними і сьогодні – Румунія, як і раніше є форпостом стримування російської експансії, будучи одночасно членом ЄС і НАТО як і раніше посідає важливі геополітичні позиції у європейському вимірі; 4) частина територій суміжних держав і територія усєї держави Молдова румунське керівництво вважає своїми історичними територіями, що були незаконно відторгнуті від неї, і завдання їх повернення до складу Румунії проголошується фактично відкрито на офіційному рівні; 5) задля реалізації цього завдання румунське керівництво тривалий час, планомірно і цілеспрямовано реалізує юридичні, культурні та дипломатичні заходи «м'якої сили»; 6) Румунія як і раніше відчуває комплекс «бідного родича» відносно держав «старої Європи» і прагне до самоствердження; 7) внутрішні проблеми та суперечності Європейського союзу і далі будуть сприяти зростанню євроскептицизму в політичних колах Румунії та в румунському суспільстві, послаблювати зовнішній контроль загальноєвропейських структур над політичним курсом Румунії і посилювати радикалізацію румунських націоналістичних кіл; 8) військово-політичне посилення Росії і подальша ескалація напруги в Східноєвропейському та Чорноморському регіонах буде створювати формальні приводи для войовничих ініціатив як русинських радикалів, так і офіційного Будапешту; 9) румунські радикальні інтелектуали 1920-1940-х рр. стали помітним явищем європейської суспільно-

політичної дуки ХХ ст., і по сьогодні є впливовими і авторитетними авторами для європейських радикальних інтелектуалів.

Ідея «Великої Румунії», що була розроблена і взята на озброєння правлячими колами Румунії ще у позаминулому столітті, виявилась вельми життєздатною. Частково реалізована у перші десятиліття ХХ ст., вона пережила 40 років панування комуністичної ідеології, достатньо органічно доповнюючи її. Сьогодні вона залишається впливовим фактором політичної і суспільної свідомості Румунії, і неявно впливає на сучасні проекти європейського та євроатлантичного партнерства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лучканин С. Еволюція румунського комунізму: від сталінського тоталітаризму до націонал-комунізму Ніколеє Чаушеску. *Європейські історичні студії*. 2016. № 3. С. 86–100.
2. Лучканин С. Румунія в Другій світовій війні 1939-1945: «білі плями» і нові погляди на проблему. *Європейські історичні студії*. 2018. № 9. С. 79–95.
3. Пушкарьов В. Виникнення та становлення Ліги націонал-християнського захисту в Румунії у 1922-1927 рр. *Історична панорама*. 2015. Вип. 20. С. 19–34.
4. Шевченко М. Національне питання в українсько-румунських відносинах новітнього періоду. *Етнічна історія народів Європи*. 2009. Вип. 28. С. 120–126.
5. Шепелев М. А. С. «Великої Румунії» концепція. *Геополітика: енциклопедія*. Київ: Знання України. 2012. С. 121–125.
6. O istorie a românilor. Studii critice. Coordonatori: S. Fischer-Galați, D. C. Giurescu, I-A. Pop. Cluj-Napoca: Ed. Fundației Culturale Române, Centrul de Studii Transilvanene, 1998. 409 p.
7. Pop I.-A. Români si România. O scurtă istorie. I-A. Pop. București: Editura Fundației Culturale Române, 1998. 166 p.

REFERENCES:

1. Luchkanin S. Evolyuciya rumunskogo komunizmu: vid stalinskogo totalitarizmu do nacional-komunizmu Nikoleye CHaushesku. *YEvropeiski istorichni studiyi*. 2016. № 3. S. 86–100.
2. Luchkanyn S. Rumuniia v Druhii svitovii viini 1939-1945: «bili pliamy» i novi pohliady na problemu. *IEvropeiski istorychni studii*. 2018. № 9. S. 79–95.
3. Pushkarov V. Viniknennya ta stanovlennya Ligi nacional-hristiyanskogo zahistu v Rumuniyi u 1922-1927 rr. *Istorichna panorama*. 2015. Vip. 20. S. 19–34.
4. Shevchenko M. Nacionalne pitannya v ukrayinsko-rumunskih vidnosinah novitnogo periodu. *Etnichna istoriya narodiv YEvropi*. 2009. Vip. 28. S. 120–126.
5. Shepyelev M. A. «Velikoyi Rumuniyi» koncepciya. *Geopolitika: enciklopediya*. Znannya Ukraini. 2012. S. 121–125.
6. O istorie a românilor. Studii critice. Coordonatori: S. Fischer-Galați, D. C. Giurescu, I-A. Pop. Cluj-Napoca: Ed. Fundației Culturale Române, Centrul de Studii Transilvanene, 1998. 409 p.
7. Pop I.-A. Români si România. O scurtă istorie. I-A. Pop. București: Editura Fundației Culturale Române, 1998. 166 p.

Romanian nationalism in the historical context: roots, history, perspectives

Semko Vadym Leonidovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Sciences and Law
Kyiv National University of Construction
and Architecture
Povitroflotskyi Ave., 31, Kyiv, Ukraine

Baieva Iuliia Ievgenivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Sciences and Law
Kyiv National University of Construction
and Architecture
Povitroflotskyi Ave., 31, Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the historical and political analysis of the phenomenon of Romanian nationalism and its clear and indirect influence on modern international processes and, in particular, Ukrainian-Romanian relations. Formulated factors that determine the relevance of Romanian nationalism in modern political realities. The historical roots of Romanian nationalism, the peculiarities of its development against the background of historical processes of the 19th - 21st centuries are studied. The key features of Romanian nationalism, which determine its uniqueness and significant political potential, are revealed. On the example of the evolution of Romanian nationalism in the 19th and 20th centuries. the process of transformation of religious, ethnic and ideological slogans into a utilitarian foreign and domestic political course under the influence of objective geopolitical factors is illustrated. The subject of the article is a key feature of Romanian nationalism, which distinguishes it from other examples of nationalisms in Europe: an extremely short period of formation of a nation from disparate, albeit ethno-culturally close ethnic groups, which, moreover, lived to a large extent on the territories of other states in a dense polyethnic environment. The forced process of formation of political and intellectual elites led to another characteristic feature of Romanian radical nationalism – a close union of intellectuals and radical political circles. At the same time, the actual absence of any opposition was determined not by totalitarian measures to suppress it, but by broad support for the radical-chauvinist course in society. The historical dynamics shows the almost continuous historical continuity of the Great Romanian political tradition, under which even the communist regime, based on a supra-ethnic, class ideology, inevitably returned to the monarchy-dictatorship model. The key points of influence of the nationalist ideology of "Greater Romania" on modern Ukrainian-Romanian ethno-political relations are analyzed. The methods of "soft power" used by the Romanian side to politicize the Romanian minority in Ukraine are shown. Romania's purposeful course has been proven to: 1) ignore the ethno-cultural needs of the Ukrainian minority in Romania; 2) attempts by administrative measures to artificially disperse the Ukrainian minority along sub-ethnic lines; 3) the desire to include representatives of other ethnic groups (Moldavians and Gagauz) among the ethnic Romanians on the territory of Ukraine. The viability of the "Greater Romania" doctrine has been proven, its successful adaptation to modern political realities. The prospects for further influence of Romanian nationalism on international processes are analyzed.

Key words: Romania, Ukraine, Europe, radicalism, nationalism, Romanians, Ukrainians, ideology, doctrine, territories, geopolitics, political processes.